

Din, Gelenek ve Modern Toplum - Türkiye'deki Durumu

Prof. Dr. Nilüfer Narlı

Giriş

Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde din ve kültür meselelerinin önem kazandığını görüyoruz. Müzakere sürecinin bir boyutunun kültür olduğu göz önüne alınırsa, kültür ve din konularını Avrupa Birliği kültürüne uyum açısından incelemek önemlidir. Bu boyutun önemi Avrupa Birliği ülkelerine göre değişiyor. Örneğin, Fransa'da Türkiye'nin AB'ye üyeliğine karşı olanların argümanlarını incelersek, önemli bir bölümü din farklılığı ve kültür farklılığı üzerinden kurgulanıyor. Kültür farklılıkları nasıl bir perspektiften ele alınmalı sorusuna cevap verecek tebliğ; Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği ile birlikte sıklıkla gündeme gelen aşağıdaki soruları cevaplamayı amaçlar:

- Türkiye'de toplum ve kurumların modernleşme düzeyi nedir?
- Dinin toplumsal ve siyasi işlevi nedir? Bu soruyu cevaplayabilmek için beş, altı soru sormak gerekiyor: Türkiye'de sadece tek bir din anlayışı mı vardır? Din-devlet ilişkileri nasıl şekilleniyor? AK Partiyle din-devlet ilişkileri hangi yönde değişti?

Dinin devlet politikasındaki yeri nedir? Din-devlet ilişkilerinde din dersleri meselesi ve bu meselenin Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde nasıl ele alındığı.

Bu soruların cevabını vermeden önce çok kısa bir tarihi arka plan vermek gerekir. Türk kültürü, siyasi, dini ve sosyal boyutta son derece çeşitlilik göstermektedir ve bu çeşitlilik içinde uyum vardır. Bu niteliği ile çeşitlilik içinde birlik ve uyum özelliği gösteren Avrupa Birliği kültürü ile çelişki içinde değildir. Bu çeşitliliği anlatmayı amaçlayan tebliğ, ilk olarak Osmanlıdaki siyasi ve dini kültürün özelliklerini konuya ilişkin olarak inceleyecek ve Osmanlı siyasi kültürü ve siyasi sisteminde dinin yerini açıklayacaktır. Daha sonra Cumhuriyet döneminde dinin, kültür ve siyasi arenadaki yerini özetledikten sonra Ak Parti iktidarı ile dinin toplumsal ve siyasi yaşamdaki rolünün değişip değişmediği ve nasıl şekillendiği sorusuna cevap arayacaktır.

Tarihi Arka Plan: Kültür ve Siyasi Kültürde Din ve Modernleşme

Şaman dininden İslam dinine 8'inci yüzyılda geçen Türklerin 10'uncu yüzyılda Müslümanlaşması ile din kültürü monolitik bir yapı kazanmamıştır. İslam öncesi gelenek ve inançlar folk İslam'ın bir unsuru olarak din kültürü ile bütünleşmiştir. Din kültürünün bu niteliği, Selçuklu ve Osmanlı döneminde İslam dinini Ortodoks bir anlayıştan uzak tutmuştur. Sufilik, mistizim ve Alevilik gibi heterodoks anlayışları barındıran ve hoşgören bir kültür olarak yükselmesine yol açmıştır. Mevlana Celalettin Rumi (1207-1273), Yunus Emre (ölüm tarihi~ 1320) ve Bektaşî ekolünün kurucusu Hacı Bektaş Veli (1209-1271) gibi mistik anlayışın öncülerinin önem verdiği değerleri şöyle sıralayabiliriz: Kendini bilmek ve tanımak, vicdan, insancıl anlayış, insan ve Tanrı sevgisi. Bu değerlere ibadetin

dışa vurumundan çok daha fazla bir önem atfetmişlerdir. İnsan odaklı bir din anlayışı ile hoşgörü ve farklılıkları kabullenebilme kültürü gelişmiştir.

İslam felsefesini dayanak alıyor gibi gözükten Osmanlı sisteminin dayandığı siyasi kültür çeşitli siyasi felsefi kaynakların bir bileşimidir. Tarihçi Halil İnalçık çalışmalarında Osmanlı siyasi felsefesinin, İslam öncesi Türk töreleri, Fars siyasetname geleneği ve bir imparatorluğu yönetme tekniği olarak İslam felsefesinin sentezi olduğu ve bu siyaset felsefesinin sosyal tabakalaşma, rasyonel bir bürokrasi ve insan yapımı kanunları barındırması gibi nitelikleri ile Sünni siyasi meşruiyet teorilerinden başkalaştığını iddia eder.¹ Doğu Roma kültürel unsurları ise Osmanlı siyasi kültürüne ayrı bir özellik katmıştır. Osmanlı imparatorluğu sadece İslam dinini değil, Doğu Roma siyasi geleneğini de temsil ediyordu.

Böylesine zengin ve çeşitli unsurları barındıran Osmanlı siyasi kültürü Avrupa ile kültürel etkileşime ve alışverişe açık olmuştur. Din farkına ve Avrupa'yı dar-ül harb olarak tanımlamasına rağmen, Avrupa'dan kültür alışverişini engellemiştir. Osmanlı Devlet'inin bu bakış açısı, 19'uncu yüzyılda Avrupa'nın ekonomik, siyasi ve teknolojik bir güç olarak yükselmeye başladığında, Avrupa tipi reformlarla bu yükselişe cevap vermesine neden olmuştur. Güçlenen Batı karşısında ortodoks bir İslam anlayışına geri dönelim düsturunu savunan Vahhabi anlayışın zıttına Osmanlı dini ve kurumları reformist bir anlayış ile yeniden yapılandırma ve yeni kurumları oluşturma çabası içine girmiştir. İlk olarak Genç Osmanlılar tarafından başlatılan Tanzimatist/reformist anlayış ile parlamento, anayasa, sultanın yetkilerinin sınırlandırılması, kadın eğitimi konuları gündeme gelmiştir. Tanzimat döneminde eğitim ve hukuk kısmen sekülerleşmiş ve kent hayatı batılılaşmaya başlamıştır. Fransız kültürü ve eğitimin etkili olmaya başladığı bu dönemde kadının toplumsal konumu da reformist tartışma gündeminin bir parçası olmuştur. Bu tartışmalar Tercuman-i Ahval, Tasvir-i Efkar, ve İbret gibi yayınlar aracılığı ile çok sayıda entelektüel insana ulaşmıştır.

Sultan ve ayan arasındaki ilişkileri düzenleyen Sened-i İttifak sözleşmesi ile başlayan reformlara kısaca değinmek istiyorum. Bu sözleşme ile Ayan Meclisi hükümet içinde kendisini resmen kabul ettirmiştir. (29 Eylül 1808). Osmanlı İmparatorluğu'nda anayasal gelişmenin ilk adımı olarak, 1808 yılında merkezi hükümetin temsilcileri ile ayan arasında kabul edilip imzalanan Sened-i İttifak gösterilir. Bu sözleşme, ayanın Saraya karşı bir denge kurma denemesidir; ancak başarılı olamamıştır. Bu Senet'le, devlet işlerine resmi sıfatı haiz memurlardan başkasının karışamayacağı, iktidarın kullanılmasına sadrazamın katılacağı ve bundan dolayı kendisinin sorumlu olacağı gibi hükümler yer almış, buna karşı ayan temsilcileri, içlerinden birinin devlete karşı ayaklanması halinde bunun bastırılmasına yardımcı olmayı taahhüt etmişlerdir. Ancak bu hükümlerin uygulanmasını sağlayacak bir mekanizma getirilmemiştir. Daha sonra Gülhane Hattı Hümayünü (1839) ile başlayan Tanzimat dönemindeki hareketler de, Sarayın otoritesini güçlendirici reform girişimleri olup, iktidarın sınırlandırılması sonucunu doğurmayacaktır. Sarayın otoritesinin sınırlandırılması isteği, halk yığınlarından değil, fakat aydınlardan (Genç Osmanlılar) gelecektir. İlk yazılı anayasa olan 1876 Kanun-i Esasi aydınlardan eseri olan bir anayasadır. 1876 Anayasası, "Meclis-i Umumi" adını alan, birisi seçimle diğeri padişahın

atamasıyla oluşan iki meclisten meydana gelen bir parlamento kurmuştur. Ancak parlamentonun yetkileri hayli dar tutulmuştur. Örneğin bir parlamento üyesinin kanun teklif edebilmesi için, önce padişahın izin alması gerekiyordu. Her iki meclisçe kabul edilen tasarılar, padişahın onayı olmadan yürürlüğe giremezdi. Padişah istediği zaman seçimle kurulan meclisi feshedebilme yetkisine sahipti. Nitekim 1878 yılında Padişah II Abdülhamit, Anayasa'daki bu yetkilerden yararlanarak meclisi dağıtmış ve ülkeyi tekrar mutlak monarşi ile yönetmeye başlamıştır. Bu dönem II. Meşrutiyete kadar devam eder.

II. Meşrutiyet, 1908 yılında, "Genç Türkler" adı verilen bir muhalefet hareketinin etkisi ve 1908 yılında Rumeli'deki askeri birliklerin isyanı sonucu, Kanun-i Esasi'nin yeniden uygulanmaya konduğu dönemdir. 1909 yılında; Kanun-i Esasi'de yapılan değişikliklerle, demokratik bir meşruti monarşi anayasası yaratıldı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda, parlamenter bir sisteme geçilmiş oldu. Anayasa'daki Padişahın meclisi feshetme hakkı, kanun teklif edebilmek için padişahın izninin alınması zorunluluğu yapılan bu değişikliklerle kaldırıldı. II. Meşrutiyet ve onun getirdiği anayasa değişiklikleri daha geniş kapsamlı bir "aydın hareketi" olmuştu. Bu rejim, Osmanlı İmparatorluğu'nun da katıldığı Birinci Dünya Savaşı'nda İmparatorluğun yenilgi ile sona ermesinden sonra yıkıldı.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlık savaşı zaferle sonuçlandıktan sonra Atatürk, Türkiye'yi "Çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak" amacıyla bir dizi inkılap ve reform yaptı. Saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922), Cumhuriyetin ilanı (29 Ekim 1923), Halifeliğin kaldırılması (3 Mart 1924) gibi siyasi reformların yanı sıra, kadınlara ve erkeklerle eşit haklar verilmesi (1926-1934), Tekke zâviye ve türbelerin kapatılması (30 Kasım 1925), Soyadı Kanunu (21 Haziran 1934), Uluslararası saat, takvim ve uzunluk ölçülerinin kabulü (1925-1931) gibi sosyal reformlar ile din ve devlet işleri birbirinden ayrılmış ve hukuk sekülerleştirilmiştir.

Atatürk reformları Batı'nın iktisadi ve teknolojik gücü karşısında eşit bir taraf olarak Batı ile ilişkileri geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu reformlar romantik bir Batı hayranlığı ile yapılmamış, aksine stratejik bir öneme sahiptir. Cumhuriyet'in kurulmasını takip eden yıllarda Batı Avrupa ile ilişkilere son derece önem verilmiş ve Batı ile askeri, siyasi ve iktisadi işbirliği geliştirilmiştir.

Batı Avrupa İle İlişkiler: Avrupa Konseyi, NATO, AB

Osmanlı döneminde 15'inci yüzyıldan itibaren Avrupa ile kültürel etkileşime açık olma anlayışı kültürel yaşama zenginlikler getirmiştir. Bu anlayışın yarattığı kültürel miras ve alt yapı, genç Türkiye Cumhuriyeti'ni Avrupa ile barış tesis etme ve modernleşme projesini gerçekleştirmek için Avrupa ülkeleri ile muhtelif işbirliklerinin yolunu açmıştır. Türkiye 1949 yılında Avrupa Konseyi üyesi, 1952 yılında NATO üyesi olmuştur. Türkiye AET'nin (Şimdiki adı ile AB) kuruluş anlaşması olan 1958 tarihli Roma Antlaşmasından itibaren AB'ye ilgi duymuştur. Zira Türkiye aynı batı kurumları içerisinde yer almak ve işbirliği yapmakla da kalmamış, aynı zamanda topluluk üyesi devletlerle de sıkı bir dış ticaret ilişkisini sürdürmüştür. Türkiye 1959 yılında, üye olabilmek maksadı ile ortak pazara başvurdu. Yapılan görüşmeler 4 yıl kadar sürdü ve 12 Eylül 1963'te Ankara Anlaşması imzalandı. Türkiye yapılan bu anlaşmaya, tam üye olarak değil ortak

üye sıfatı ile katıldı. Tam üyelik ise ROMA ANTLAŞMASI'nın tüm yükümlülüklerini üstlenebileceğini göstermesi şartına bağlandı.

Aralık 1997'deki Lüksemburg AB Konseyi "Türkiye'nin AB'ne üyelik konusundaki ehliyetini" üst düzey katılımı ile tekrar teyit etmiştir. Hükümet ve Devlet Başkanları ayrıca "Türkiye'yi her alanda Avrupa Birliğine yakınlaştırarak katılıma hazırlayacak" bir strateji belirleme kararı almıştır. Bu stratejide "Ankara Anlaşması ile tanınan imkanların geliştirilmesi, Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi, mali işbirliğinin uygulamaya konulması, yasaların uyumlulaştırılması ve Avrupa Birliği müktesebatının benimsenmesi; her bir olay bazında kararlaştırılmak suretiyle, çeşitli programlara ve kurumlara Türkiye'nin katılımı..." bulunacaktır. Ayrıca, AB Konseyi Türkiye ile olan bağların güçlendirilmesine imkan verecek ilkeleri belirlemiştir (sonuçlarda 35. paragraf). AB Konseyi ayrıca Türkiye'nin de diğer aday ülkeler gibi Avrupa Konferansına katılmak üzere davet edileceğini ifade etmiştir. Lüksemburg'daki AB Konseyi'nde yapılan talebi takiben, komisyon 4 Mart 1998'de "Türkiye için Avrupa Stratejisine" ilişkin ilk önerileri kabul etmiştir. Helsinki'deki AB Konseyi'nde belirtildiği üzere (10-11 Aralık 1999), Konsey "Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılar. Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlettir." Helsinki'de alınan kararlar AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktasıdır. Diğer aday Devletler gibi Türkiye de reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejiden istifade edecektir.

Üç yıl aradan sonra Ortaklık Konseyi ilk defa Nisan 2000'de Türkiye başkanlığında toplanmıştır. Konsey'de iki önemli siyasi karar alınmıştır; birincisi Ortaklık Komitesi kapsamında sekiz alt-komitenin oluşturulması, ikincisi de AB ve Türk satın alma piyasalarının karşılıklı olarak birbirlerine açılması ve hizmetlerin serbestleştirilmesi amacıyla yapılacak anlaşma müzakerelerinin başlatılmasıdır. Müzakerelerin ilk turu gerçekleştirilmiştir. AB Konseyi tarafından resmen 8 Mart 2001 tarihinde kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi, AB' nin katılım kriterlerinin karşılanması yönünde ilerleme kaydedilmesi amacıyla Türkiye için önceliklerin belirlendiği bir yol haritasıdır.

Katılım Ortaklığı'nın amacı Komisyon'un Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda kaydettiği ilerlemeye ilişkin 2000 yılı Düzenli Raporu'nda tanımlanan çalışma gerektiren öncelikli alanları, bu öncelikleri hayata geçirmek için Türkiye'ye sağlanmış olan mali olanakları ve bu yardımların tabi olacağı şartları tek bir çerçeve altında biraraya getirmektir. Türk hükümeti bu Katılım Ortaklığı Belgesi ışığında 19 Mart 2001'de Müktesebat'ın Üstlenilmesi için Ulusal Programı (UP) kabul etmiştir.

Program geniş çaplı bir siyasi ve ekonomik reform gündemi ortaya koymaktadır. Eş zamanlı olarak UP'ın uygulanması, koordinasyonu ve izlenmesine ilişkin bir kararname de kabul edilmiştir. 15 ve 16 Haziran 2001'de Göteborg'da yapılan Avrupa Konseyi'nde Ulusal Program 'olumlu bir gelişme' olarak tanımlanmış ve Türkiye, katılım öncesi stratejisinin mihenk noktası olan Katılım Ortaklığı'nın önceliklerini hayata geçirmek için somut adımlar atmaya teşvik edilmişti. Bu

program çerçevesinde Türkiye son derece kapsamlı ve Atatürk reformları kadar dönüştürücü AB'ye uyum reformlarını gerçekleştirmiştir. Bu reformlar devam etmektedir.

Çağdaş Türkiye'de Dinin Toplumsal ve Siyasi Alandaki Konumu

Türk siyasi gelişmesinde dinin rolünü anlamak için AB'ye uyum reformlarını gerçekleştiren iktidar partisinin geçmişte dini referans alan bir siyasi partiden doğduğu ve sistemle uzlaşarak yeni kurulan Ak Parti programında ve siyasi anlayışında dini-siyasi referansa yer vermemesi hususuna değinmek gerekir. Ak Parti ılımlı İslam modelini temsil eden bir parti değildir. Aksine Batı Avrupa'daki radikal sol partiler gibi, tarihi uzlaşmasını yaparak radikal bir çizgiden ayrılarak bir merkez sağ parti liberal anlayışına gelebilmek için sistemin normları ve anayasal ilkeleri ile uzlaşmış bir partidir.

Ak Parti döneminde düşüşe geçen siyasi İslam güçlenmemiş, fakat dışa vurumcu dindarlıkta kentsel alanlarda artış olduğu gözlemlenmiştir. Dindarlar dini yaşama tarzları açısından monolitik bir kitle gibi hareket etmezler ve bu tarzlarda giderek artan bir çeşitlilik sergilerler. Örneğin, 1980'li yıllarda ve 1990'ların ortalarına kadar "dindar" kadınların giydiği koyu renk bir pardösü ve geniş bir baş örtüsü tarzındaki tek tip tesettür kıyafeti, bugün renkler, stil, moda uygunluk çabaları açısından çeşitlilik gösterir. Kıyafetler olduğu kadar yaşam tarzları da sosyal sınıf ve muhtelif bireysel farklılıklara göre çeşitlenmektedir. Bu nitelikleri ile dışa vurumcu dindarlık modern trendler ile açıkça çelişmez. Dindarlığın siyasi motiflerle siyasi bir ideoloji için harekete geçirilmesinin olası olmadığını söylemek zordur. Yine de bu tür bir dönüştürme çok sayıda tetikleyici faktörün bir araya gelmesine ve kriz ortamlarına gerek duyar.

Kırsal alanda folk İslam, yani İslam öncesi gelenekleri, inançları sentezleyen bir din anlayışı başattır. Bu anlayış modern yapıları ve trendleri dışlamaz. Kırsal alanda kitle iletişim araçları ve eğitim seferberliği faaliyetleri ile modern araçlar ve yaşam tarzı yaygınlaşmaktadır. Doğu ve Güneydoğu bölgesindeki modernleşme karşıtı kültürel dirençlerde çözümler başlamıştır. Örneğin, kız çocuklarının eğitimi, kadının aile ve toplumdaki konumu açıkça tartışılır ve bu konulardaki sorunlara çözüm bulmak için daha hevesli insanlar ve sivil toplum örgütleri ortaya çıkmaktadır.

Siyasi alanda dinin rolünü analiz edebilmek için din-devlet ilişkileri ve dinin bir muhalefet hareketi olarak nasıl işlev gördüğünü irdelemek anlamlı olacaktır. Anayasal bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı 1924 yılında kurulmuştur.² Bu kurum din işlerini düzenler ve devletin vatandaşlara götüreceği din hizmetlerini gözetir ve denetler. Temel eğitim ve lise eğitimi müfredatında olan din dersleri Milli Eğitim Bakanlığınca denetlenir.

Dinin bir muhalefet hareketi olarak ortaya çıkışı Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1920'li yılların ortası (örneğin 1925 Şeyh Sait isyanı) ve 1930'lu yıllarda çeşitli isyanlar (örneğin, 23 Aralık 1930 tarihinde Menemen'de yaşanan Kubilay Olayı) olarak ortaya çıkmıştır. Bu isyanların bastırılmasını takip eden dönemde muhalif İslamcı hareket yer altına çekilmiş ve yeni düzende prestij ve ekonomik kayıp yaşamış

tarikat şeyhleri ve mensuplarının desteği ile toplumu etkilemek için zemin arayışlarına girmiştir. Tek partili dönemde (1927-1950) İslamcı muhalifler anayasal zeminlerde, yani bir siyasi parti, dernek veya vakıf gibi, siyasi faaliyetleri tercih etmemişlerdir. Çok partili dönemin 1950 yılında başlaması ve Demokrat Partinin kuruluşu sonrasında Nurcular bu parti ile açık ve kapalı ittifaklara gitmişlerdir. Bunun sonucu Demokrat Parti 1955 yılında kazandığı seçim sonrasında tek partili dönemdeki laiklik ilkesini koruma tedbirlerinde biraz daha esnek davranmıştır. Ezanın Türkçe okunması yerine Arapça okunmaya başlanması türbelerin kısmen ziyarete açılması gibi ve Kuran kurslarının yaygınlaşması gibi değişiklikler yaşanmıştır. Anayasal zeminlerde İslamcı fikirleri yayma arayışları arasında, özgürlükçü bir ruha sahip 1961 Anayasası'nın toplanması ve ifade hürriyetlerini genişletmesi, bu fikirlerin dernekleşme ile yayılmasını sağlamıştır. Sayıları hızla artan cami yaptırma, restore etme ve Kuran kursu dernekleri 1970'li yıllarda tüm dernek sayısının yarısından fazla idi. Dernekleşme stratejisinin yanı sıra, merkez sağ partilerde muhafazakar kanatta temsil edilme yerine, kendi siyasi partisini kurmayı tercih eden siyasi İslamcılar ilk olarak Necmettin Erbakan liderliğinde Milli Nizam Partisini kurmuşlardır. Milli Görüş ideolojisini benimseyen bu parti Nurcu ve Nakşibendi tarikatının ittifakı ile kurulmuştur (1970). Bu partinin kapatılmasından3 sonra Milli Selamet Partisini kurmuşlar (11 Ekim 1972) ve 1974 seçimlerinde %11,8 oy aldıktan sonra Bülent Ecevit liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile koalisyon hükümeti kurmuşlardır. Bu koalisyonun bozulması üzerine kurulan Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi ile I. ve II. Milli Cephe hükümetlerinde koalisyon ortağı olan Milli Selamet Partisi yasama üzerindeki etkisini kullanarak imam hatip okullarının sayıca artmasının yanı sıra imam hatip liselerinin denklik kazanmasını yasalaştırmıştır. Aşırı sağ ve sol militanlar arasındaki çatışmaların tırmanması ve İslamcı propagandanın yaygınlaşmasını yaşayan 1970'li yılların sonunda Türkiye 1980 askeri darbesini yaşamıştır. Tüm siyasi partiler gibi Milli Selamet Partisi de kapatılmıştır.

Necmettin Erbakan, 19 Temmuz 1984 yılında Refah Partisini kurarak İslamcı hareketi anayasal zeminlerde devam ettirme çabasını sürdürmüştür. Oldukça başarılı bir taban politikası izleyen ve kentlerde yeni kentleşen alt ve orta sınıfların desteğini kazanan Refah Partisi 1994 yılı yerel seçimlerinde önemli bir başarı kazanarak İstanbul ve Ankara gibi metropoller dahil olmak üzere birçok şehrin belediye başkanlığını kazanmıştır. Bunu takip eden 1995 genel seçimlerinde ilk parti olarak seçim yarışını kazanan Refah Partisi, Doğru Yol Partisi ile kurduğu koalisyon hükümeti zamanında siyasi İslamı destekleyen faaliyetleri nedeni ile 1998 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

Siyasi İslamın temsilcileri radikal tutumların beyhudeliğini anlamışlar ve sistemle uzlaşmayı tercih etmişlerdir. Bu görüşü benimsemeyen radikal gruplar toplum üzerinde etkilerini kaybetmiştir. Milli Görüş ideolojisini benimseyenler Saadet Partisini kurarken, merkez sağ bir parti çizgisinde, liberal bir anlayışa dayalı partiyi tercih edenler ise Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde Ak Partiyi 2001 yılında kurmuşlardır.

Ak Parti, 2002 Kasım seçimlerinde toplam oyların % 35'ini alarak iktidara gelmiş ve yeni bir dönem açmıştır. Bu dönemin en önemli özelliği hükümet programında

Türkiye ile AB ilişkilerine öncelik verilmesidir. Müslüman ülkeler ile ilişkilere önem verilse de, AB'ye uyum için gereken reform paketleri ve anayasal değişiklikler 2003-2004 yıllarında başarı ile tamamlanmıştır. İktidara geldikleri günden itibaren dini referansları siyasette kullanmamaya özen gösteren Ak Parti, zaman zaman İslamcı tabanın baskısı ile "türban" meselesi, imam-hatip okullarının statüsü, Kuran kursları gibi dini konuları parlamento gündemine taşımıştır. Her seferinde laik kesimlerin tepkisi, sivil toplum ve medya baskısı karşısında geri adım atmıştır.

Bu dönemin diğer bir özelliği ise kentlerde "gösterişçi dindarlığın" belirginleşmesi ve aynı zamanda siyasi İslamın etkisini kaybetmesidir. Dindarlığın dışa vurumu artmakla beraber, modern trendlerin başatlığı yaşamın her alanında, sosyal yaşamdan iş hayatına kendini hissettirir. Bu değişim sadece kentli modern toplumsal kesimlerde değil, taşra kökenli, yeni kentleşen dindar muhafazakar İslami kesimin yeni nesillerinin yaşam tarzında da destek ve teşvik bulur.

Sonuç

Din anlayışı ve dinin sosyal yaşamdaki rolü modern trendler ile uyumlu olma yönünde verilmektedir. Siyasi İslam etkinliğini büyük ölçüde kaybetmiş olsa da, dindarlığın dışa vurumu ve dinin sosyalleşmede fonksiyonel olması toplumu izleyenlerin not aldığı gözlemlerdir.

Din ve modern yaşam çelişkisi ve etkileşiminin yazılı ve görsel medyaya nasıl yansıdığı sorusu önemlidir. Görsel basında dini programlara ve din içi kutsallığı işleyen film ve reality showlara tüm TV kanalları yer vermektedir. Fakat 1990'lı yılların ortalarında yayına başlayan "İslami" kanallar baş örtülü spikerlere ve büyük ölçüde din içerikli programlara yer vermelerine rağmen 1990'ların sonu ve 2000'li yıllarda baş örtülü hanımlar ekranda görülmez oldu. Eğlence ve aktüalite programlarına geniş yer verilmeye başlandı.

Kaynakça:

1. Bkz: Halil Inalcik. 1964. "The Nature of Traditional Society", in Political Modernization in Japan and Turkey. Robert Ward and Dankward Rustow, eds., Princeton: Princeton University Press; Serif Mardin. 1962. The Genesis of Young Ottoman Thought. Princeton: Princeton University Press; Norman Itzkowitz. 1972. Ottoman Empire and Political Development in Turkey. New York: Alfred A. Knopf.
2. Diyanet İşleri Başkanlığı 3 Mart 1924 tarihinde 429 Sayılı Kanunla Başbakanlığa bağlı bir teşkilat olarak kurulmuştur. Anayasamızın 136. maddesinde belirtildiği üzere Diyanet İşleri Başkanlığı, genel idare içinde yer alan bir kamu kurumu olup, "laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışmayı ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirmekle yükümlüdür. İlgili kanunda da bu görevler, "İslâm Dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, Din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" şeklinde belirlenmiştir. Bkz <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/default.asp>.

3. Milli Nizam Partisinin, Anayasa Mahkemesi tarafından 20 Mayıs 1971'de, "laik devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunması prensiplerine aykırı hareket ettiği" gerekçesiyle kapatılmasına karar verildi.